

Bu proje Avrupa Birliği ve
Avrupa Konseyi tarafından
finanse edilmektedir

Bu proje Avrupa Konseyi
tarafından yürütölmektedir

BATI BALKANLAR VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK YATAY DESTEK 2019-2022

*HAKLARINIZ İÇİN:
AVRUPA STANDARTLARINA
DOĞRU*

TÜRKİYE'DE KADINLARIN ADALETE ERİŞİMİNİN DESTEKLENMESİ PROJESİ

KADINLARIN ADALETE ERİŞİMİNİN ÖLÇÜLMESİ VE İZLENMESİNE İLİŞKİN ULUSLARARASI SEMİNER

SONUÇ RAPORU

ANKARA

AV. SEHER KIRBAŐ CANİKOĐLU

Toplantı tarihi ve yeri:

24 Ekim 2022 – Ankara Hilton Hotel

Bu rapor, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyinin mali desteğiyle hazırlanmıştır. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde tarafların resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

TÜRKİYE’DE KADINLARIN ADALETE ERİŞİMİNİN DESTEKLENMESİ PROJESİ KADINLARIN ADALETE ERİŞİMİNİN ÖLÇÜLMESİ VE İZLENMESİNE İLİŞKİN ULUSLARARASI SEMİNER SONUÇ RAPORU

1. GİRİŞ

Bu rapor, Türkiye’de Kadınların Adalete Erişiminin Desteklenmesi Projesi’nin bir bileşenidir.

Proje, Batı Balkanlar ve Türkiye’ye Yönelik Yatay Destek 2019-2022 ortak programı çerçevesinde Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi’nin ortak projesi olarak uygulanmaktadır. Projenin amacı, Türkiye’de kadınların adalete erişimini uluslararası standartlar ve Avrupa standartları doğrultusunda güçlendirmektir.

Proje kapsamında, 24 Ekim 2022 tarihinde Ankara’da hibrit formatta (yüzyüze ve çevrim içi) Kadınların Adalete Erişiminin Ölçülmesi ve İzlenmesine İlişkin Uluslararası Seminer düzenlenmiştir ve bu rapor, bahse konu Seminer’in Seminer Raporu olarak hazırlanmıştır.

Raporun amacı, 24 Ekim 2022 tarihinde Ankara’da hibrit formatta (yüzyüze ve çevrim içi) düzenlenen Kadınların Adalete Erişiminin Ölçülmesi ve İzlenmesine İlişkin Uluslararası Seminer’de katılımcılarca sunulan genel prensip, tespit, analiz ve tavsiyeleri toparlayan, katılımcılara ölçme ve izleme konusunda ilham veren, konuyu yerelle ve uygulamacılarla ilişkilendiren bir sonuç belgesi olmasıdır.

Raporda yer alan tespit, analiz ve tavsiyelerin kaynağı, Seminer’deki katılımcıların yaptığı sunumlardır.

Seminer’in amacı; kadınların adalete erişimde karşılaştıkları zorlukların tespiti ve izlenmesi konusunda kilit paydaşlar arasında bilgi ve farkındalığın artırılması, adalete erişimin toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakış açısı ve göstergelerle ölçülmesi ve izlenmesine yönelik politika ve uygulamaların geliştirilmesi, adalete erişimin uluslararası standartlar ve Avrupa standartları doğrultusunda ölçülmesine ilişkin deneyimlerin, iyi uygulamaların ve kaynakların paylaşılmasıdır.

Seminer’in katılımcıları; Adalet Bakanlığı, Türkiye Barolar Birliği, yerel barolar ve adli yardım merkezleri, adalet hizmet sağlayıcıları ve veri toplama uzmanları, mağdur destek birimleri, şiddet önleme merkezleri, kadın konukevleri ve kadın hakları alanında çalışan uzmanlar da dahil olmak üzere kadınlara yönelik hizmet ve destek sağlayan kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, hukuk fakülteleri, kadın çalışmaları ve toplumsal cinsiyet araştırma ve uygulama merkezleri, kadın hakları, kadınların adalete erişimi ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele alanlarında çalışan sivil toplum kuruluşları, kadınlarla ve dezavantajlı gruplarla çalışan yerel ve uluslararası kuruluşlardır.

Seminerin oturum başlıkları, aşağıda verilmiştir:

- **1. Oturum:** Türkiye’de Kadınların Adalet Hizmetlerine Erişimini Sağlamaya Yönelik Kamu Politikaları

- **2. Oturum:** Kadınların Adalete Erişimini Sağlamaya Yönelik Kamu Politikalarında Zorluklar, Engeller ve Boşluklar Nerede?
- **3. Oturum:** Kadınların Perspektifinden Adalete Erişimin Ölçülmesi ve İzlenmesi- Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Metodoloji ve Göstergeler
- **4. Oturum:** Adalete Erişimin İzlenmesi ve Sivil Toplumun Rolü
- **5. Oturum:** Kadınların Adalete Erişiminin Güçlendirilmesi: Kurumlar Arası Yaklaşımlar ve İyi Uygulamalar
- **6. Oturum:** Kurumlar Arası Yaklaşımlar ve Türkiye’den Uygulamalar

Raporun 2. bölümünde adalete erişim ve kadınların adalete erişimindeki zorluklara ilişkin genel kavramsal çerçeve ve ilkelere, 3. bölümünde ise Seminer’de katılımcılar tarafından ortaya konulan tespitler ve tavsiyelere yer verilmiştir. 3. bölümde yer alan tespit ve tavsiyeler ise, aşağıdaki alt başlıklar altında verilmiştir:

- **3.1.** Kadınların Adalete Erişiminin Ölçme, Değerlendirme ve İzlenmesine İlişkin Genel Tespit ve Tavsiyeler,
- **3.2.** Ceza Hukuku ve 6284 Sayılı Kanun Dışındaki Alanlara Yönelik Ölçme ve İzlemeye İlişkin Genel Tespit ve Tavsiyeler,
- **3.3.** Kamu Politikaları ve Kamu Kurumları,
- **3.4.** Kurumlar Arası Yaklaşımlar,
- **3.5.** Sivil Toplum,
- **3.6.** Kadınların Adalete Erişiminin Ölçme, Değerlendirme ve İzlenmesine Yönelik Gösterge Tavsiyeleri

2. GENEL KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLKELER

2.1 Adalete Erişim

Haklara tam saygı ve koruma, ancak bireylerin adalete ve etkili başvuru yollarına erişmeleri halinde sağlanabilir. Bu nedenle adalete erişim, uluslararası mevzuatta yer alan temel bir haktır ve insan haklarının etkin bir şekilde uygulanmasıyla yakından ilgilidir.

Adalete erişim, bireylerin mağduriyetlerinin giderilmesini ve haklarının korunmasını talep etmelerini sağlamak için hem usul hem de esasa ilişkin gereken tüm unsurları kapsar. Hak temelli bu yaklaşımda adalete erişim; hem erişimi sağlayacak adalet hizmeti sunanların (adaleti sağlama yetki ve görevine sahip kişi ve kurumların – arz tarafının) etkili hukuk yollarına erişimi sağlama kapasiteleri, hem de hak sahiplerinin (adaleti arama ve elde etme hakkına sahip kişi ve kuruluşların – talep tarafının) haklarını kullanma bilgi, beceri ve imkanları ile ilişkilidir.

Adalete erişimin sağlanması, kadınların adil bir adalet sistemine ve etkili hukuk yollarına erişebilmeleri ve hem kadınların hem de erkeklerin eşit haklara ve haklarını ileri sürebilmeleri için eşit olanaklara sahip olmaları anlamına gelmektedir.

2.2 Kadınların Adalete Erişimindeki Zorluklar

Kadınların adalete erişimi, sadece insan hakları değil, kadın haklarının korunması açısından da bir ön koşuldur. Avrupa Konseyi 2018-2023 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi, kadınların adalete erişimini, bir eşitlik sorunu olarak tanımlamaktadır. Üye devletler, uygulamada toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşma taahhüdü çerçevesinde, kadınların adalete eşit erişiminin

sağlanmasına öncelik vermelidirler. Kadınların adalete erişimi, ayrımcılık yasağı ilkesinin ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel bir parçasıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için, kadınların adalete erişiminin artırılması, esastır.

Kadınların adalete erişimine ilişkin uluslararası mevzuattaki hukuki çerçeve; Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği mevzuatlarında yer almaktadır. Birleşmiş Milletler mevzuatında bu konuyla ilişkili belgeler; Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'dir. Avrupa Konseyi mevzuatında bu konuyla ilişkili belgeler; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi ve Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Sözleşme (İstanbul Sözleşmesi)'dir. Avrupa Birliği mevzuatında ise; Avrupa Birliği Antlaşması, Temel Haklar Şartı, Mağdur Hakları Direktifi ve sosyal ve ekonomik politikaya ilişkin direktifler bu konuyla ilişkilidir.

Adalete erişimi sınırlandıran engellerin çoğu cinsiyet dışındaki faktörlerden (yoksulluk, okuma yazma bilmeme, hukuk okur yazarlığında eksiklik, farkındalık eksikliği gibi) kaynaklanırken, bu engeller kadınları erkeklerden daha fazla etkiler. Kadınların adalete erişimini erkeklere kıyasla ciddi şekilde sınırlandıran engeller, Kurumsal Engeller ve Sosyoekonomik ve Kültürel Engeller olarak ikiye ayrılabilir.

Kurumsal Engeller, kadınların adalete erişimini destekleyen yasal ve kurumsal ortamın eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda; kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olduğunu reddeden ayrımcı yasalar, toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmese de kadınları olumsuz etkileyen yasalar, adalet sisteminin arz tarafındaki insan kaynağının (hakimler, savcılar, avukatlar, kolluk görevlileri ve diğer adli personelin) kalıp yargıları, adli yardıma kısıtlı erişim ve adalet sisteminin kapasitesinden kaynaklanan engeller yer almaktadır.

Sosyoekonomik ve Kültürel Engeller kapsamında ise; yerleşik toplumsal cinsiyet normlarından kaynaklanan kalıp yargıların ve kültürel davranışların doğurduğu engeller, kadınların toplumsal cinsiyete dayalı rollerin eşitsiz dağılımdan kaynaklanan görevleri sebebiyle zaman yoksulluğu, eğitim düzeylerinin daha düşük oluşu ve ekonomik olanaklarının daha kısıtlı oluşuna bağlı engeller düşünülebilir.

Kurumsal Engeller ve Sosyoekonomik ve Kültürel Engellerin bir araya gelmesi, kadınların adalete erişimini daha da zorlaştırmaktadır.

Kadınlara özel zorlukların varlığından dolayı, kadınların adalete erişimi için toplumsal cinsiyete duyarlı bir adalet sisteminin ve toplumsal cinsiyet bakış açısına sahip adalet sistemi profesyonellerinin varlığı gerekmektedir.

Avrupa Konseyi, Sosyoekonomik ve Kültürel Engeller olarak; korku ve utanma, hukuki süreçler ve erişilebilir yardım konusunda bilgi eksikliği, ekonomik bağımlılık, çocukları için endişe duyma ve krizler ve kemer sıkma politikalarının toplumsal cinsiyete etkisi konularına dikkat çekmektedir.

Avrupa Konseyi tarafından, Kurumsal Engeller kapsamında; kadınlara karşı ayrımcılığın devam etmesi, kadın haklarına dair yasalarda mevcut boşluklar, sistematik eşitsizliklere yol açan toplumsal cinsiyet körü veya toplumsal cinsiyet bakımından nötr mevzuatın varlığı,

uluslararası standartların yargı kararlarında sınırlı kullanımı, kadınlara dair dolaylı ayrımcılığın sınırlı tazmini, hukuki uyumsuzluğa ilişkin çözümün kadını dezavantajlı yapacak şekilde sonuçlandırılması, ceza yargılamasının uzunluğu, ayrımcı pratikler ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının mahkemelerde ve hukuk uygulayıcılarında yer alması gösterilmiştir.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) kapsamında, 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kadınların adalete erişimine ilişkin 33 Sayılı Genel Tavsiye Kararı kabul edilmiştir. Bu kararda, kadınların adalete erişimlerine ilişkin aşağıdaki temel unsurlara yer verilmiştir:

- Kadınların adalete erişiminin engellenmemesi ve haklarını savunabilmeleri için imkanlara sahip olmaları (dava edilebilirlik)
- Mahkeme ve diğer yarı yargısal organların kentlerde, kırsal uzak bölgelerde mevcut olması (elverişlilik)
- Adalet sisteminin kadınlar açısından güvenli, ekonomik, fiziki olarak erişilebilir olması ve kadınların ihtiyaçlarına uygun ve uyarlanmış olması (erişilebilirlik)
- Adalet sisteminin tüm bileşenlerinin uluslararası yetkinlik, etkililik, bağımsızlık, tarafsızlık ve yerindelik standartlarına uyması (iyi nitelikler)
- Adalet sisteminin kadınlara elverişli bir koruma ve karşılaşılabilecekleri her türlü zararın tazmini için anlamlı başvuru yollarını sunması (başvuru yolları)
- Adalet sisteminin yukarıdaki tüm ilkelere uygun şekilde işleyip işlemediğinin izlenebilir olması (hesap verebilirlik)

CEDAW Komitesi'nin 2022 Türkiye Raporunda, kadınların adalete erişimindeki önemli engeller olarak; kadınlar ve kız çocukları tarafından hakların ve hakların korunma vasıtalarının bilinmemesi, adli yardımın alanının sınırlı olması ve bu sınırlı alanda da dil engelleri gibi engellerin özellikle mülteciler ve diğer gruplarla ilgili olması, hukuki süreçte yer alan yetkililerin ve hukuk uygulayıcılarının kadın hakları konusunda sınırlı bilgiye sahip olmaları belirtilmiştir.

3. TESPİTLER VE TAVSİYELER

3.1 Kadınların Adalete Erişiminin Ölçme, Değerlendirme ve İzlenmesine İlişkin Genel Tespit ve Tavsiyeler

Adalete erişimin ölçülmesi ve değerlendirilmesi, pek çok açıdan, özellikle de insan haklarının korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Adalete erişimin ölçülmesinin; adalet sistemlerini değerlendirmek, politika ve programları belirlemek/izlemek, hesap verilebilirliği artırmak, amaç ve hedeflere/verilen standartlara uygunluğa doğru ilerlemeyi izlemek ve yenilik doğurup değişimi harekete geçirici etkiye sahip olmak gibi faydaları vardır.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin mevcut durumunu uluslararası norm ve standartlara uygun bir biçimde ortaya koyan kaynaklar ve raporların yetersiz olduğu görülmektedir. Zaman zaman yapılan araştırma ve raporlama çalışmaları, bu konulara ilişkin ilgili paydaşlarca kabul edilmiş göstergeler olmadığı ve bu göstergelere dayalı ölçme ve izleme çalışmaları yapılmadığı için, münferit çalışma örnekleri olarak kalmakta ve kadınların adalete erişimi sorununun çözümünde beklenen katkıyı sağlayamamaktadır.

Göstergeler belirli bir olgunun (örneğin adalet sistemi) veya sürecin temel unsurlarını yakalayan ve bu olgunun/sürecin durumu veya ilerlemesi hakkında veri toplanmasını sağlayan değerlendirme araçlarıdır.

Adalet sisteminin erişilebilirliğini ve verimliliğini göstergeler aracılığıyla izlemek ve bireylerin adalet sistemine erişimini engelleyen veya kolaylaştıran unsurları tespit etmek ve bu bilgileri sunmak, bu engelleri kaldırmanın bir ön koşuludur. Adalet sisteminin uluslararası normlara uygunluğuna ve kurumsal performansına (gerek adaletin arz tarafı olan kamu hizmeti sağlayan kurum ve kişiler, gerekse adalet hizmetinden faydalanan bireylerin algıları ve deneyimleri göz önünde tutularak) ilişkin ölçme ve izleme göstergelerinin oluşturulması, bu anlamda değerlidir.

Kadınların adalete erişiminde karşılaştıkları zorlukları tespit edebilmek adına devletler veri toplamaya, bu verileri cinsiyete göre sistematik şekilde ayırtmaya ve toplumsal cinsiyete duyarlı veri analizi yapmaya teşvik edilmektedir. Konuya ilişkin hedeflere yönelik ilerlemeyi takip edebilmek için de anlamlı, ölçülebilir ve teknik açıdan güçlü göstergelerin oluşturulması gerekir. Verilerin toplanması ve göstergelerin kullanılması, CEDAW Komitesi tarafından kadınların adalete erişimini sağlamak ve iyileştirmek için devletlere önerilen önlemler arasındadır. Nitekim; veri toplanmayan, ölçüm yapılmayan bir konuda sağlıklı bir iyileştirme ve düzeltme yapılması da mümkün değildir.

Verilerin toplanması, yani ölçme yapılması için, öncelikle doğru tasarlanmış göstergelerin belirlenmesine ihtiyaç vardır. Göstergelerin bu bakımdan, değerlendirme araçları ve yapılacak ölçümlerle toplanacak verilerden gelecek yanıtları bekleyen sorular olduğu söylenebilir.

Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi), adalete erişimin hem arz tarafı hem de talep tarafına yönelik olarak, bir gösterge sepeti önermiştir (bakınız: Kadınların Karşılaştığı Özel Zorluklar Dahil Adalete Erişimin Ölçülmesine Yönelik Çerçeve, Avrupa Konseyi, Nisan 2022). Fakat, kadınların adalete erişimine ilişkin Türkiye’de durumun ortaya konulması ve buna ilişkin göstergeler üzerinde tartışılması, yerel ihtiyaçların tespit edilmesi bakımından gereklidir. Ölçümler, kadınların adalete erişimindeki engeller hakkında bilgi sağlayarak, kanıta dayalı çözüm konusunda önemli veriler sunmaktadır. Ölçümler ve göstergelere ilişkin uluslararası çerçeve, yerel bağlama uygulanabilir ve bu şekilde bize çok daha iyi bir resim sunabilir.

Kuşkusuz bu göstergelerin oluşturulabilmesi için kaynakların özenle incelenmesi ve değerlendirilmesi gereklidir. Ayrıca oluşturulan tabloların göstergelere dair hangi bilgileri sağlayacağı da belirlenmelidir. Örneğin göstergeyi geliştiren, kullanan kurum, göstergenin dayandığı veri kaynağı, göstergenin ceza adaleti sisteminin girdilerini, çıktılarını ve sonuçlarını tanımlayıp tanımlayamadığı ve/veya değerlendirip değerlendirmedığı veya göstergenin ceza adaleti sisteminin arz veya talep tarafının bir unsurunu tanımlayıp tanımlayamadığı ve/veya değerlendirip değerlendirmedığı gibi hususlar bu kapsamda incelenebilir.

Kadınların adalete erişimine ilişkin göstergeler tasarlanırken dikkate alınması gereken önemli hususlar, aşağıda verilmiştir:

- Hem nesnel hem öznel veri kaynaklarına dayanması,
- Ölçülebilir olması,
- Hem uygulayıcılar hem de kamuoyu nezdinde anlamlı ve anlaşılabilir olması,
- Gösterge aracılığıyla toplanacak verilerin karşılaştırılabilir olması,
- Kadınların bu alanlara ilişkin adalete erişimindeki zorlukları ortaya koyabilir olması,

- Değerlendirilecek adalete erişimin belirli bir yönüyle ilgili “adalet zincirinin” arz tarafı ve talep tarafı dahil olmak üzere mümkün olduğunca tüm unsurlarını hedeflemesi,
- Verilerin cinsiyete göre (ayrıca yaş, medeni durum, etnik köken, ikamet ve ilgili ve uygulanabilir diğer özelliklere göre) ayrıştırılması.

Yukarıda belirtilen hususlar düşünüldüğünde, bu göstergelerin konunun aynı zamanda uzmanı olan paydaşları tarafından ve toplumsal cinsiyete duyarlı olacak şekilde tasarlanması gerekmektedir.

Veriye dayalı hak temelli izleme; veri üzerinden sorunları görünür kılacak ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bilginin üretilmesini ve yaygınlaşmasını, bu bilgi aracılığıyla karşılıklı öğrenmeyi, toplumsal cinsiyet eşitliğini anaakımlaştırmayı ve toplumsal değişimi sağlayacaktır.

Dolayısıyla toplumsal cinsiyete duyarlı veri; toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerle mücadelede etkili bir araçtır ve şunları sağlar:

- Gizli kalmış eşitsizlik ve ayrımcılıkları görünür kılmak,
- Mevcut veriyi eşitsizlik ve ayrımcılık açısından sorgulamak,
- Eşitsizlik ve ayrımcılıkları değiştirmek/dönüştürmek ve ortadan kaldırmak,
- Eşitsizlik ve ayrımcılığa maruz kalan grupları güçlendirmek.

Ulusal ve yerel düzeyi birlikte izlemek, sadece yerel düzeyi izlemekten daha faydalı bir yaklaşım olacaktır. İzleme yapmak için araçlar geliştirilmesi ve izleme raporları hazırlanması, izleme planları hazırlanması, izleme platformları kurulması gibi mekanizmalar oluşturulması gerekmektedir.

Veri toplama, kadınların adalete erişimindeki engellerin aşılmasında bir araç olarak düşünülmelidir. Kadınların adalete erişimi ve toplumsal cinsiyet eşitliğini kendine dert edinen sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları, veriyi savunuculukta bir araç olarak kullanarak veri temelli savunuculuk yapabilirler.

Kadınların adalete erişiminin izlenmesinde hem nitel verilerin (olay, vaka ve faaliyetler açısından izleme), hem nicel verilerin (sayıları kullanarak, sayısal değişim temelinde göstergeler ile izleme) birlikte kullanımı faydalı olacaktır.

Toplumsal cinsiyete duyarlı verilerin olmaması veya eksik olması, adalete erişimin talep tarafındaki engellerin tespit edilmesini zorlaştırır. Türkiye’de kısıtlı ölçüdeki toplumsal cinsiyete duyarlı mevcut veriden de, yeterince faydalanılmıyor olduğu gözlenmektedir.

Kadınların adalete erişimindeki zorlukların giderilmesi için güvenilir ve karşılaştırılabilir verilerin varlığı, kanıta dayanan politikaların oluşturulabilmesi için önemlidir. Bu sebeple, adalete eşitlikçi bir erişimin sağlanabilmesi için, güvenilir istatistikler üretecek verilerin sistematik şekilde toplanması gereklidir. Bu husus, sorunlu alanların tespiti ve çözümüne ilişkin politika ve yöntemlerin belirlenmesinin öncesinde, konuya ilişkin kamuoyunda ve ilgili paydaşlar nezdinde farkındalığın sağlanması ve artırılması için de, son derece değerli ve faydalıdır.

Bahsedilen hususlara bağlı olarak, kadınların adalete erişiminin güçlendirilmesi için; toplumsal cinsiyete duyarlı veri üretiminin mali, teknik ve konuyla ilgili eğitilmiş insan kaynağı boyutları dahil olmak üzere desteklenmesi, standartlaştırılmış göstergelerin kullanılması, ilgili dava

izleme ve mahkeme kararlarının incelenmesi faaliyetlerinin yürütülmesi, veri paylaşımında şeffaflık sağlanması ve arz tarafının tutum ve talep tarafının beklentilerine yönelik analiz çalışmaları yapılması faydalı olacaktır.

Toplanan ve toplanacak verilerin işlenmesi, korunması, aktarılması hakkında; özellikle de birden fazla kurumun birlikte yürüttüğü çalışmalarda büyük özen gösterilmeli ve kişisel verilerin ihlaline sebep olabilecek durumlara karşı önlem alınması amacıyla yöntemler belirlenmesi gereklidir. Verileri toplanacak kişiler, kendileri hakkında hangi amaçla hangi verilerin işlendiği konusunda bilgilendirilmelidir.

Kadınların adalete erişiminin artırılması, erişimi önündeki engellerin/zorlukların en azından azaltılması, uzun soluklu çalışmalar sonunda başarılabilir. Bu bakımdan yapılması gereken, uygun şekilde tasarlanan göstergeler aracılığıyla ilgili paydaşlar tarafından ölçümlerin yapılması, ölçümler sırasında ortaya çıkacak verilerin analiz edilerek iyileşme alanları ve adımlarının belirlenerek uygulanması, izlemenin yapılması, iyileştirici adımların etkilerinin tespiti ve yeni aksiyonların belirlenmesi yoluyla, tüm bu faaliyetlerin süreklilik kazanacak şekilde devam ettirilmesidir.

3.2 Ceza Hukuku ve 6284 Sayılı Kanun Dışındaki Alanlara Yönelik Ölçme ve İzlemeye İlişkin Genel Tespit ve Tavsiyeler

CEDAW kapsamında Birleşmiş Milletler tarafından 33 Sayılı Genel Tavsiye Kararı ile genel bir çerçeve ortaya konmuştur ve bu kararda belirtilen unsurların tamamının, kadınların adalete erişimi konusunda ilk akla gelen alan ceza hukuku olmasına rağmen, bütün hukuk alanları için uygulanması gerekmektedir.

Adalete erişim ve dolayısıyla kadınların adalete erişimi hakkında kısıtlı da olsa yapılan veri toplama faaliyetlerinin ceza hukuku ekseninde yapıldığını gözlemlenmektedir. Hukukun diğer alanlarında (Medeni Hukuk, İdare Hukuku, Anayasa Hukuku, İcra Hukuku gibi alanlarında) veri toplamak, ölçme, izleme ve değerlendirme yapmak bir tarafa; hangi verilerin toplanması gerektiği konusunun yeterince sorunsallaştırılmadığını, göstergeler olmadığını dahi söylemek mümkündür.

Medeni hukuk alanında öncelikle evlilik sonrasında mal paylaşımı davalarında izleme faaliyetleri çok önemli olmakla birlikte, şimdiye kadar bu alanda yapılan bir çalışma bulunmamaktadır. Kadınların adalete erişimi konusunda, evlilik sonrası mal paylaşımı çok önemli bir alandır, çünkü Medeni Kanun'da bu konudaki düzenlemeler ev içi emeği karşılıksız kalan kadınların haklarını alabilmeleri için getirilmiştir. Fakat bu yasal düzenleme "Kadınların hayatını nasıl etkiledi?" ve "Beklenen sonucu alabiliyorlar mı?", sorularının yanıtları bilinmemektedir. Kadınların bu konudaki haklarından ne kadar haberdar olduğu, dava açmak istediklerinde hukuki yardım alma imkanlarının olup olmadığı, dava aşamasında yargılama harç ve giderleri ile ekstra giderleri karşılamaya kaç kadının gücünün yettiği, uzun süren yargılamalar sonucu ümidi kırılıp kaç kadının çok daha azına razı gelip davasından feragat ettiği hakkında elimizde hiçbir veri bulunmamaktadır.

Türkiye'de kadınların erkeklerle eşitliği konusunda yasal düzenleme bakımından çok az sorun bulunmakta, fakat bu yasal düzenlemelerle ilgili hakların dava haline getirilme aşamasında kadınlar ciddi sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunlar yüzünden daha dava açmaya bile cesaret

edemeden birçok haktan kadınlar vazgeçmek durumunda kalmaktadır. Fakat bu olguyu verilerle destekleyecek herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Türkiye’de Medeni Kanun’un yürürlüğe girdiği günden beri kadınlar erkekler ile eşit miras hakkına sahiptir, fakat kadınların bu hakkını davalık olduğu durumlarda kullanıp kullanamadıkları konusunda yapılan bir inceleme bulunmamaktadır. Halen ailenin erkek bireylerinin esas mirasçı gibi değerlendirildiği ve muvazaalı işlemler ile terekenin erkek mirasçılara geçirildiği, toplumda gözlenmektedir. “Hakları elinden alınan kadınların bu muvazaalı işlemlere karşı dava yoluna gidebilmeleri mümkün oluyor mu?” ve “Uygulamada kadınlar gerçekten mirastan erkeklerle eşit olan haklarını kullanabiliyorlar mı?” sorularının yanıtlarının üzerinde çalışma yapılması gerekmektedir.

17 yaşından küçük çocukların evlilik izni dosyalarında mahkemelerin kararlarının hukuka uygunluğunun denetlenmesinin gerekliliğini, bu alanda yapılan çalışmalar göstermektedir.

Türkiye’de son iki yıldır sıklıkla nafaka meselesi konuşuluyor, fakat bazı sivil toplum kuruluşlarının kendi imkanları ile yaptığı küçük çaplı raporlamalar dışında bu konuda ülke çapında yapılmış herhangi bir veri toplama ve raporlama çalışması bulunmamaktadır. Bu yüzden, yapılan bütün tartışmalar spekülasyonlar üzerinden ilerlemektedir. Uygun göstergeler belirlemek ve bu göstergelere dayalı ölçme, izleme ve değerlendirme yapılması; bu bakımdan da çok önemlidir. Kamuoyunun ve ilgili kamu kurumlarının dikkatini çekme, bu konuda iyileştirici işlemler belirleme, bu işlemler hayata geçtiğinde etkilerini izleme; en sağlıklı, anlamlı ve dikkat çekici şekilde veriler aracılığıyla yapılabilir.

Sosyal güvenlik hukuku alanı da, kadınların adalete erişimi açısından önemli bir alandır. Özellikle ücretli emeğin daha fazla dışında olan ve güvencesiz işlerde çalışan kadınlar bakımdan, sosyal güvenlik hukukundan kaynaklı davalarda ve düzenlemelerde kadınların hayatını kolaylaştıracak izleme ve raporlama çalışmalarının yapılması çok önemlidir.

Kadınların yargıya olan güveni de kadınların adalete erişimi konusunda önemlidir, özellikle uzun yargılama sürelerinin kadınların dava açma düşüncesinden vazgeçmelerinde ya da açtıkları davayı takipsiz bırakmalarında ne kadar etkili olduğuna ilişkin ölçme ve izleme çalışmalarına ihtiyaç vardır. Adalete erişimin talep tarafını oluşturan kadınlarla bu hususta ölçme ve izleme çalışması yürütülmesi faydalı olacaktır.

Kadınların adalete erişimi konusu ceza hukuku ve kadına yönelik şiddet ekseninde düşünüldüğü için, bu ekseninde çalışan kişilerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitilmesi hususu gündeme geliyor; fakat hukuka diğer alanlarda temas eden kişilerin de toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitilmesi ve farkındalık kazandırılması, son derece elzemedir. Bu konuda da herhangi bir izleme ve raporlama bulunmamaktadır.

Bu alanların çoğunun ve kadınların hukukun bu alanlarında adalete erişimindeki engellerin azaltılmasının; kadınların maddi güçleri ve maddi bağımsızlıklarıyla, mal varlıklarının dağılımında kadınlar aleyhine olan durumla da doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu alanlarda kadınların adalete erişimindeki engellerin azaltılmasının, kadınların hem bu alanlar için hem de farklı alanlar için adalete erişiminin artmasında, çarpan etkisi olacaktır.

3.3 Kamu Politikaları ve Kamu Kurumları

Kamu kurumları tarafından, kendi faaliyet alanlarında kadınların adalete erişiminin artırılmasına yönelik faaliyetler yürütülmekte ve veri toplama ve izlemeye ilişkin sınırlı faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Kamu Denetçiliği Kurumu'nda, sadece kadın hakları alanında görev yapan bir denetçi bulunmakta ve kadın haklarına ilişkin yapılan başvurularda, menfaat ihlali şartı aranmamaktadır. Başvuruculara gerektiğinde yardımcı olmak üzere psikolog ve sosyal çalışmacı kadroları bulunmakta, başvurular internet üzerinden yapılabilmekte ve 6 ay içerisinde sonuçlandırılmakta, tavsiye kararı ve rapor hazırlanmaktadır. Bununla birlikte, kadınlar tarafından yapılan başvuru sayısının son derece az olduğu görülmektedir. Yapılan faaliyetler için yıllık rapor hazırlanmakta ve bu rapor Resmi Gazete'de yayımlanmaktadır. Kurumun bilinirliğinin artırılmasına yönelik okul ziyaretleri yapılması, okul müfredatına kurumla ilgili bilgi eklenmesi, üniversitelerde ombudsman toplulukları kurulması, baro ziyaretleri gibi faaliyetler yürütülmektedir.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından ayrımcılıkla ilgili resen ve başvurular üzerine çalışmalar yapılmakta, tematik raporlar ve yıllık raporlar hazırlanmaktadır. Kuruma başvuru ücretsiz olup, ihlal durumunda ihlali yapan idareye para cezası verilmektedir.

Türkiye Barolar Birliği tarafından, yasa izleme çalışmaları yapılmakta, kadın-erkek eşitliği ve kadınların adalete erişimine engel olacak yasal mevzuata karşı gerekli çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu (TÜBAKKOM) tarafından, özellikle kadına yönelik şiddet alanındaki ceza davalarında, kadınların yanında davalara katılım sağlanmakta ve dava takibi yapılmaktadır.

Türkiye Barolar Birliği tarafından, avukatlara Ceza Muhakemesi Kanunu ve Adli Yardım eğitimleri verilerek, avukatların bu alanlarda kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Kapasite gelişimi konusunda, Proje kapsamında 4 pilot ilde avukatlara Kadınların Adalete Erişimi Eğitimi HELP (Human Rights Education for Legal Professionals) Platformu üzerinden eğitici destekli olarak verilmiş, eğitim alan bu avukatlar aracılığıyla bugüne kadar 208 adli yardım dosyasında kadınlara hukuki destek sağlanmıştır. Bu eğitimin, diğer illere de yaygınlaştırılması faydalı olacaktır.

Son dönemde barolara yapılan adli yardım başvuruları artmasına rağmen, bu konuda ayrılan bütçe azalmıştır ve bu durum da kadınların adalete erişimi önünde bir engel oluşturmaktadır.

6284 Sayılı Kanun'un uygulanmasında, işbirliği ve entegrasyon çok önemlidir. Bu kapsamda, Cumhuriyet Başsavcılıkları bünyesinde Aile İçi Kadına Yönelik Şiddet Soruşturma Büroları kurulmuş, kamu kurumları arası işbirliğini sağlamaya yönelik faaliyetler ve deneyim paylaşımı çalışmaları düzenlenmiş, elektronik kelepçe uygulaması konusunda sahada farkındalığı artırma çalışmaları yapılmış, tedbir kararlarının kolluk görevlileri tarafından tebliğ edilebilmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte, kolluk görevlilerinin uygulamada tebliğ işlemlerini yapmada gönülsüz davrandığı uygulayıcılar tarafından dile getirilmektedir. Mahkemeler tarafından da tebliğ kuralları ayrıntılı şekilde incelendiği için, bu durum disiplin hapsi kararlarının verilebilmesi için engel oluşturmaktadır.

Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hakları Dairesi Başkanlığı tarafından, 6284 Sayılı Kanun kapsamında verilen kararlara ilişkin UYAP üzerinden veri toplanmakta ve Adli Sicil ve

İstatistik Müdürlüğü'nden veri istenmektedir. Bu kapsamda, UYAP'ta kişi hakkında alınan tedbir kararının görülebildiği ekran oluşturulmuştur. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından da, 6284 Sayılı Kanun kapsamında verilen tedbir kararlarının izlenmesi ve tedbirlerin yerinde uygulanmasını sağlamaya yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

Mahkemeler tarafından 6284 Sayılı Kanun kapsamında verilen tedbir sürelerinin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararı sonrası son dönemde 1 aya kadar kısaldığı, bu durumun da uygulamada sorunlara yol açtığı görülmektedir.

6284 Sayılı Kanun kapsamında verilen adres gizliliği kararları, uygulamada kadınların hastane randevusu almasında, banka işlemlerinde ve çocuğunun okul kaydı ve nakli gibi konularda sorun yaratmaktadır. Gizlilik kararlarının uygulanmasına ilişkin sorunlar hakkında, ilgili kamu kurumları arasında entegrasyon çalışmalarının hızlandırılması ve artırılması gerekmektedir.

İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi tarafından, her yıl adli yardım bürolarına yapılan başvurulardan yoksulluk nafakası, iştirak nafakası ve 6284 Sayılı Kanun kapsamında olan dosyalar üzerinde inceleme yapılarak veri toplanmaktadır.

İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi tarafından toplanan veriler, aşağıdaki tespitlere dikkat çekmektedir:

- Yapılan incelemelerde yoksulluk nafakasının ortalama 350-500 TL civarında verildiği, çocuk varsa bu tutarın en fazla 1.000 TL'ye çıktığı, kararların % 66'sının icraya konulmadığı, yani tahsili için işlem yapılmadığı görülmüştür.
- Aile Mahkemesi hakimleri tarafından, önleyici tedbirlerden tedavi ve rehabilitasyona ilişkin kararların ve koruyucu tedbirlere ilişkin kararların, birçok dosyada verilmediği tespit edilmiştir. Mülki amirin koruyucu tedbir kararı verme yetkisi varken, çok nadir tedbir kararı verdikleri tespit edilmiştir. Kadınların adalete erişiminde, adli sürece erişmek birinci kısmı oluşturur ve ceza hukuku alanında kolluk kuvvetlerinin tutumu kilit rol oynamaktadır. Kolluk kuvvetleri de koruyucu ve önleyici tedbir kararı verme yetkisine sahipken bu kararları vermemekte, aksine kadınları yönlendirmeyerek ya da yanlış yönlendirerek ikincil mağduriyet yaratmaktadırlar.

Kadına yönelik şiddet konusunda hem ülke geneli, hem de yerelde çalışmalar yürütülmekte, Haziran 2022'den itibaren il eylem planları uygulanmakta, bu kapsamda Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın işbirliği halinde çalışması sağlanmaktadır. İçişleri Bakanlığı'nın 2018 yılında devreye aldığı Kadın Destek Uygulaması (KADES) hakkında, bilinirliğini artırmaya yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

İllerde, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM'ler) ile İl Koordinasyon İzleme ve Değerlendirme Komisyonu yılda iki kez toplanarak il düzeyinde tespitler yapmaktadır.

Ankara Barosu Gelincik Merkezi tarafından, Merkeze başvuran kadınların başvuru sayısı, sığınma evinde konaklama veya sığınma evi talep durumu ve başvuru sebeplerinin verisi tutulmaktadır.

Şiddete ve ayrımcılığa maruz kalan kadınların adli yardım sistemine erişimi, kadınlar açısından adaletin tesis edilmesinin önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla barolar için de adalete erişiminde eşitsizlik bulunan gruplar bakımından oluşturulacak özel çalışma gruplarının/komisyonların varlığı, insan haklarının savunulması ve korunması bakımından özel

bir önem taşımaktadır. Bu kapsamda; baroların veri tutma sorumluluklarını, meslek içi eğitim sorumluluklarını yerine getirmede ve kurumsal yapılarında eksiklikler bulunmakta ve bu eksikliklerin giderilmesine yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Birçok kadında dava açınca haksız duruma düşeceğine ilişkin ön yargı mevcut olup, adli yardım hizmetlerinin yeterli olmaması sebebiyle kadınlar arzuhalcilere dilekçe yazdırma yoluna başvurmakta ve ciddi hak kayıplarına uğramaktadırlar.

Türkiye’de kadınların büyük kısmı, adli yardım alma hakları olduğunu bilmemektedirler. 2017 yılında Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı tarafından yapılan “Adli Süreçte Mağdur Kadınlar” başlıklı araştırma, kadınların adli süreç hakkında bilgi sahibi olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Adil bir yargılamadan bahsedebilmek için avukatın hukuki yardımından faydalanıyor olmak şart, ancak bütün vatandaşların bu maliyeti karşılayabilecek gücü bulunmamaktadır. Türkiye’de mevcut adli yardım hizmeti ise, hukuki yardımın bütün alanlarını yeterince karşılayabilmenin çok uzağındadır. Örneğin; adli yardımın hukuki danışma amaçlı herhangi bir yardım sağlamaması, kadınların adalete erişimi konusunda önemli bir eksikliklerdir. Adli yardım hizmetinin sınırlarının genişletilmesi gerekliliği bulunmaktadır.

Adli yardım hizmet sunumunun kalitesi de, son derece önemlidir. Bu alandaki hizmet kalitesinin artırılması ve bu amaçla da avukatlar tarafından sunulan adli yardım hizmetinin kriterlerine ilişkin bir çalışma yapılması faydalı olacaktır.

Ayrıca, adli yardımdan yararlanma koşulları da net olarak belirlenmiş değildir. Bu sebeple, kadınlar ülkenin farklı yerlerinde, farklı mahkemelerde, farklı barolarda farklı uygulamalarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Adalet Bakanlığı tarafından adli yardım bürolarının etkili bir hukuki destek aracı olarak kadınlara duyurulması, kapsamının genişletilmesi, yararlanma koşullarının netleştirilmesi, konuyla ilgili ciddi biçimde yaşanan ödenek sorununun çözülerek bu alana yeterli ödeneğin ayrılması gerekmektedir.

Evlene kadının nüfus kaydının eşinin nüfus kütüğüne geçmesi konusundaki yasal mevzuat, kadınların adalete erişimi konusundaki mevzuattan kaynaklanan sorunlardan birisidir. Bu konuya ilişkin yasal mevzuatı değiştirecek çalışma, ilgili paydaşlarca yapılmalıdır.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’ndaki usul kuralları çok katı olduğundan, kadınlar zamanında tazminat, nafaka gibi haklarını talep etmemeleri gibi sebeplerle mağdur olmaktadır. Aile yargılamasının Hukuk Muhakemeleri Kanunu’ndaki genel usul kurallarına tabi olmayıp, daha esnek ve kendine özgü usul kurallarının belirlenerek uygulanması, kadınların hak kayıplarının önlenmesinde faydalı olacaktır. Ayrıca, Aile Mahkemelerinde görülen davalarda avukat zorunluluğu getirilmesi de, bu hak kayıplarını önleyebilecek bir önlem olacaktır. Bu konuya ilişkin Adalet Bakanlığı, barolar ve sivil toplum kuruluşları tarafından çalışma yapılması gerekmektedir.

Türkiye’deki uzun yargılama süreleri, kadınların adalete erişiminde haklarını elde etmek için yargı yoluna başvurmaktan caydırıcı veya davasını bir süre sonrası takipsiz bırakması yoluyla önemli bir etken oluşturmaktadır. Bu sorunun çözümüne yönelik olarak, Adalet Bakanlığı tarafından ilgili insan kaynağının nitelik ve niceliğini artıracak çalışmalar yapılmalı ve mahkemelere yargılama sürelerine ilişkin bağlayıcı ve denetlenebilir kriterler getirilmelidir. Bu

doğrultuda, Hakimler ve Savcılar Kurulu ilke kararı ile, hâkim ve savcılarının derece yükselmelerini belirleyen kriterler arasına yargıda hedef süre uygulaması da eklenmiştir.

Aile mahkemelerinde görev yapacak hakimlerin tecrübeli olması ve uygun meslek içi eğitimleri almış olması, kadınların adalete erişimi bakımından faydalı olacaktır. Hakimlerin ve savcılarının çoğu, toplumsal cinsiyete duyarlı bakış açısına sahip değildir. 6284 Sayılı Kanun ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında eğitimler, hâkim ve savcı adaylarının Adalet Bakanlığı'na bağlı Türkiye Adalet Akademisi'nde verilen eğitim programlarında yer almamaktadır. Bu alanda eğitimlerin tasarlanması ve verilecek eğitimlerin de, çıktıları değerlendirilebilir eğitimler olması gerekmektedir.

Yargıda kadın sayısının son yıllarda geçmişe kıyasla arttığı, kadın hakimlerin oranının %46 olduğu, fakat savcılarının halen sadece %16'sının kadın olduğu, yüksek yargıda ise kadın sayısı çok az olduğu görülmektedir.

Yargı Reformu Strateji Belgesinin hedefleri arasında, hâkim savcı sayısının artırılması ve cinsiyet eşitliği sağlanması vurgusu bulunmakta ve bu tür bir belgede ilk defa bu konu bu kadar açık bir şekilde yer bulmaktadır. Bununla birlikte, bu belgede toplumsal cinsiyet eşitliğine değinilmediği ve cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik açık hedefler konulmadığı görülmektedir. İçeriği kamuya özgü bir toplumsal cinsiyet eşitliği eylem planına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Hazırlanacak toplumsal cinsiyet eşitliği eylem planında, bu konuda tarih ve sayıları içeren somut hedefler belirlenmeli ve eylem planına uyumun izlenmesi yapılmalıdır. Bu sorunun çözümü için, Adalet Bakanlığı tarafından bir toplumsal cinsiyet eşitliği eylem planının hazırlanarak uygulamaya koyulması gerekmektedir.

Kadın erkek eşitliği yasalarda olsa da, fiili olarak sağlanması ve buna da bağlı olarak kadınların adalete erişiminin önündeki engellerin kaldırılması/azaltılması için; bir Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı hazırlanması, kamu kurumları başta olmak üzere tüm kurumların da kendi toplumsal cinsiyet eşitliği politika belgelerini hazırlayarak yayımlamaları faydalı olacaktır.

Kamuda veri temelli politika üretilmemekte, üretiliyorsa da kamuoyunda görünürlüğü sağlanmamaktadır; oysa ki verinin derlenmesi ve kamuoyu ile paylaşılması çok önemlidir. Veri odaklı politika için kamu stratejilerinin veriye dayalı oluşturulması, buna bağlı olarak kamunun strateji ve faaliyetleri ile ilgili şeffaflığının sağlanması gerekmektedir. Kamunun hem merkez hem de yerel düzeyde oluşturduğu politikaların toplumsal cinsiyete duyarlılığını ölçen, değerlendiren ve izleyen göstergeleri yok denecek derecede azdır. İdari kayıtlar aracılığıyla daha fazla toplumsal cinsiyete duyarlı veri "açık veri" haline getirilmelidir. Kamu kurumlarının izleme kapasiteleri yetersizdir. Bu hususlara ilişkin, kadınların adalete erişimiyle ilişkili başta Adalet Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından, gerekli iyileştirici önlemlerin uygulamaya alınması gerekmektedir.

UYAP üzerinden toplanan veriler, ayrıştırılmış veriler değildir, belirlenecek göstergeler bazında UYAP'tan cinsiyetlere göre ayrıştırılmış verilerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

İsveç ve İtalya'dan Seminer katılımcıları, kamu politikalarına ilişkin kendi ülkelerinden iyi uygulama örnekleri sunmuşlardır. Sundukları iyi uygulama örneklerinde, özet olarak aşağıdaki hususlara dikkat çekmişlerdir:

- **İsveç:** Toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakımlaştırılabilmesi için, konu kamu politikaları ve belgelerinde görünür hale getirilmiştir. Günlük hayata toplumsal cinsiyetin anaakımlaşması entegre edilmiştir. Yargı alanında da toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması sağlanmıştır. Bu kapsamda, hükümet tarafından mahkemeler için temel hedefler belirlenmiştir. Ayrıca mahkemeler için eylem planı hazırlanmış, mahkemeler tarafından adalete erişimin talep tarafına anketler uygulanmakta, mahkemelerin tartışma platformları ve e-öğrenme platformları bulunmaktadır.
- **İtalya:** Kadına aile içi kötü muamele ve şiddet, cinsel şiddet, istismar gibi durumlarda gelir durumuna bakılmaksızın adli yardım desteği sağlanmaktadır. Diğer durumlarda adli yardım desteği için açık ve net şekilde belirlenmiş gelir alt sınırı bulunmaktadır. Adli yardım kapsamında kadınlara atanan avukatların gerekli eğitimleri almış olması gerekmektedir ve 2 yılda bir eğitimleri yenilenmektedir. Adli yardım, mahkeme dışı uyuşmazlık çözüm mekanizmalarına başvurularda da uygulanmakta ve bu kapsamda 1.050 Avro'yu geçmeyen maliyetler karşılanmaktadır. Mevzuat kapsamındaki adli yardımın kapsamadığı giderler için, fon uygulaması bulunmakta ve bu giderler fondan karşılanmaktadır.

3.4 Kurumlar Arası Yaklaşımlar

Kadınların adalete erişiminde kurumlar arası iletişimin ve koordinasyonun önemi büyüktür. Sivil toplum kuruluşlarının, baroların, kamu kurumlarının, belediyelerin, yerel yönetimlerin, yargı mensuplarının, kolluğun, eğitimcilerin, sağlık personelinin, şiddet merkezlerinin koordineli çalışması ve bu yönde bir istemin oluşturulması gereklidir.

Kadınların adalete erişimi için, bu konuda var olan iyi uygulamaları tanıma, yayma ve kurumlar arasında işbirliği gereklidir.

Veri odaklı politika ve mevcut olmayan verinin toplanabilmesi için; kamu kurumları arası işbirliği, kamu ile sivil toplum kuruluşları arası işbirliği, sivil toplumun resmi istatistik programlarına aktif katılımı ve sivil toplum kuruluşlarının ürettiği veriden faydalanılması gerekmektedir. Bu kapsamda, sivil toplumun izleme ve değerlendirme rolü ve işbirliği fırsatlarının yaratılması, son derece önemlidir.

Ayrıca, kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği, kaynakların verimli kullanılmasını ve daha isabetli politikalar geliştirilmesini sağlayabilecektir. Bu işbirliği sayesinde, verileri ortaklama, birleştirme ve ortak veri havuzu oluşturulması, faydalı olacaktır. Paydaşların bir araya geliyor olması, hizmet sunacak avukatların kapasitelerinin artırılması açısından da fayda sağlayacaktır.

Kadınların adalete erişiminin önündeki engellerin azaltılmasına yönelik kendi yetki alanlarına giren konularda hakimlerle görüşülerek bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının kendi aralarında sağladığı işbirliği örnekleri olmasına rağmen, sivil toplumun kamu ile ortak çalışma yapması ve kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği içinde çalışılması daha zor gerçekleşmektedir. Örneğin; Diyarbakır Barosu Kadın Hakları Merkezi tarafından İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararı sonrası 6284 Sayılı Kanun kapsamında verilen kararların incelenmesi talep edilmiş, fakat izin verilmemiştir.

Eşit Nesiller Derneği ile Ankara Barosu arasındaki işbirliğiyle, Ankara Barosu Gelincik Merkezi için verileri ayrıştırabilecekleri bir bilgi formu oluşturularak kullanımı ve bu yolla nicel verilerin toplanabilirliği sağlanmıştır.

Kurumlar arası yaklaşımlara ilişkin Seminer’de ilgili katılımcılar tarafından değinilen ve dikkat çeken kimi iyi uygulama örnekleri, aşağıda özetlenmiştir:

- Diyarbakır Şiddetle Mücadele Ağı’nda yer alan sivil toplum kuruluşları, sendika ve meslek örgütünden kurumlar, şiddet başvurularını ortak veri tabanında buluşturup il düzeyinde veri oluşturmakta ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle daha etkili bir biçimde mücadele etmek için politikalar oluşturmakta, hazırladıkları periyodik raporları kamuoyu ile paylaşmaktadırlar.
- Erişilebilir adli yardım ve hukuki yardım konusunda; İzmir İnsan Haklarının Başkenti Projesi kapsamında, İzmir Büyükşehir Belediyesi Sosyal Projeler Dairesi Başkanlığı’na bağlı Kentsel Adalet ve Eşitlik Şube Müdürlüğü ve İzmir Barosu işbirliğinde Ocak 2021’de başlatılan “Adalet İçin Adli Yardım Aracı” uygulaması başlatılmıştır. Bu kapsamda adalet aracı, partnerlerin sayfalarında duyurulacak tarihlerde merkezden uzak ilçe ve mahallelere giderek adalete erişimle ilgili adli yardım sağlamaktadır. Adli yardım, İzmir Barosu avukatları tarafından, avukatlık ücretleri ise İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından sağlanmaktadır.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen “Yerel Eşitlik Eylem Planı” kapsamında kentin kadınlar için daha güvenli hale getirilmesi hedefi ile hayata geçirilen Mor Haritam uygulaması aracılığıyla, kadınlardan alınan geri bildirimler sayesinde Ankara’daki güvensiz ve riskli bölgeler tespit edilebilmektedir. Harita sayesinde hizmetlerin planlama ve bütçeleme süreçlerine kadınlar da dâhil olmaktadır. Kadınlar ilçelerdeki kreşleri, şiddet önleme merkezlerini, meslek kursları ve danışma merkezlerini adres ve telefonları ile görerek kendi mahallelerindeki tüm verilere ulaşmaktadır. Mor Haritam uygulaması, Başkent Mobil uygulamasına da eklenmiştir.
- Şiddet mağduru kadınlara destek verilmesi için, 6 ilde destek merkezi kurulmasına yönelik çalışmalar; Türkiye Barolar Birliği, İsveç Büyükelçiliği, Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı ve Birleşmiş Milletler desteğiyle yürütülmektedir.

3.5 Sivil Toplum

Sivil toplum kuruluşları tarafından, kendi faaliyet alanlarında olanakları ölçüsünde kadınların adalete erişiminin artırılmasına yönelik faaliyetler yürütülmekte ve daha çok nitel göstergelere yönelik olmak üzere veri toplama ve izlemeye ilişkin sınırlı faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu bakımdan, sivil toplum kuruluşlarının izleme kapasiteleri yeterli olmayıp, geliştirilmesi gerekmektedir.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu tarafından kadın cinayetlerine ilişkin davaların takip edilmesi, verilerin toplanması, verilerin ilan edilmesi yapılmakta ve hazırlanan Yargıda Cinsiyetçilik Raporu vasıtasıyla toplanan veriler ve gözlemler kamuoyuyla paylaşılmaktadır.

Yıllardır kadına yönelik şiddetle mücadele eden, kadınların deneyimlerini gören, onlardan öğrenen, şiddetin her kadının hayatındaki farklı tezahürlerini ve şiddetten uzaklaşmaya çalışırken karşılarına çıkan engelleri gören feminist kadınların ve bağımsız feminist kadın örgütlerinin deneyimlerini aktarmaları sayesinde, izleme süreçleri daha anlamlı hale gelecektir.

Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği tarafından; sivil toplum kuruluşları dahil kamusal aktörler tarafından yasal mevzuat ve eylem planları, kalkınma planları, protokoller, komisyon raporları gibi politika belgeleri taranarak yapısal izleme yapılmaktadır. 6284 Sayılı Kanun kapsamındaki koruma tedbiri taleplerinin sayısı, verilen kararların red/kabule göre ayrıştırılmış sayısına ilişkin verilerin toplanması ve izlemesi yapılmaktadır.

Etkiniz AB Programı, bir yandan sivil toplumun izleme kapasitesinin geliştirilmesine bir yandan da kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşları arasında insan hakları alanındaki diyalogun güçlenmesine katkı sağlamayı amaçlayan faaliyetler yürütmektedir.

3.6 Kadınların Adalete Erişiminin Ölçme, Değerlendirme ve İzlenmesine Yönelik Göstergeler Tavsiyeleri

Aşağıda belirtilen alanlarda tematik gruplandırılan adalet göstergeleri oluşturulması faydalı olacaktır:

- Ceza adaletine erişimde yasal mevzuat
- Kadınların yasalar, kurumlar, hizmetler konusundaki bilinç ve farkındalığı
- Ceza adaletinde kurumlarca sunulan hizmetlerin kadınlar açısından erişilebilir olması (burada sunulan hizmetler sıralanarak, hizmetin niteliği, coğrafi ve fiziksel erişilebilirlik, dil, maliyet, sürecin süresi gibi hususlar incelenebilir)
- Kurumlara duyulan güven ve memnuniyet
- Mahkemelerin elverişliliği, yetkinliği, etkililiği, bağımsızlığı, tarafsızlığı ile ilgili kadınlar tarafından deneyimlenen temel sorunlar, alınan önlemler ve sonuçlar
- Ceza yargılaması sürecinde prosedürlerin uygulamada yarattığı sorunlar ve toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımlar
- Mahkeme kararlarının etkili uygulanması
- Ceza muhakemesinde kanun yolları
- Ceza adaletinde şeffaflık ve hesap verebilirlik
- Ceza adaleti sisteminin kapasitesi ve bu bağlamda kadınların hukuk ve adalet mesleklerine katılımı, hukuk/adalet/kolluk profesyonelleri için toplumsal cinsiyet eğitimlerinin mevcudiyeti
- Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe analizi
- Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları
- Adli yardım kapsamına giren ve girmeyen durum ve kriterler, adli yardımdan yararlanma koşulları
- Sivil toplumun rolü
- Ayrımcı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmeyen kanunların ve kurumsal altyapıların var olup olmadığı
- Ceza adaleti sisteminin uluslararası ilke ve kurallara uygun şekilde işlenmesini sağlamak için adalet hizmetini yerine getiren kişiler ile bu hizmetten yararlanan kişilerin algıları ve deneyimleri

Ayrıca; aşağıda belirtilen göstergelerin kullanılarak ölçme, analiz, değerlendirme ve izleme faaliyetlerinin yürütülmesi faydalı olacaktır:

- Kadın cinayeti sonucunda yaşamını yitirmiş kadın sayısı (yaş grupları, medeni durum, fail ile ilişki bakımında)

- Tedbir kararı alınan ve öldürülen kadınların kadın cinayetleri içindeki oranı (yaş, medeni durum, fail ile ilişki ayrımında)
- Nefret cinayeti nedeniyle yaşamını kaybedenlerin sayısı
- Eşini öldürmesi nedeniyle hapis cezası alan kişi sayısı
- Şiddete maruz kalan kadınların açtığı davalar içinde tedbir kararı verilen dava oranı (önleyici/koruyucu tedbir ayrımında)
- Barolara bağlı olarak hizmet veren kadın danışma ve şiddet önleme merkezi sayısı
- Çocuk istismarı nedeniyle mahkemeye sevk edilip iptal edilen evlilik sayısı
- 18 yaşından önce evlilik ve cinsel istismar nedeniyle hapis cezası alan erkek çocuk sayısı
- Kolluk kuvvetleri tarafından bildiri yapılan 18 yaş öncesi evlilik sayısı
- Cumhuriyet Savcılıklarına bildirilen adölesan gebelik sayısı
- Sağlık personeli tarafından bildiri yapılan 18 yaş öncesi gebeliklerin sayısı
- Nafaka davalarında davacı ve davalıların cinsiyete göre sayıları, hükmedilen nafaka miktarları ve bu miktarların nafaka ödeme yükümlüsünün gelirin oranı
- Kız çocuklarının yaşlarının büyütülmesi amacıyla açılan davalar sonucunda yaş büyütülen kız çocuk sayısı
- Aile mahkemelerinde evlilik izni davalarında davacı tarafın kaçının kız, kaçının erkek çocuğu olduğunun ve bu ayrıma göre verilen kararların sayısı
- Ceza hukuku dışındaki alanlarda adalete erişimin arz tarafında yer alan insan kaynağının (hâkim, avukat, kalem personeli) toplumsal cinsiyet eğitimi almış olanlarının sayısı/oranı, bu konuda yürütülen eğitim faaliyeti sayısı ve bu kişilerin aldıkları farklı konulardaki eğitimlerin toplumsal cinsiyete duyarlı olup olmadığı
- Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru dosyalarında başvuru sahiplerinin cinsiyetleri bazında ayrıştırmış olarak hangi hak ihlali için başvuruda bulunduğu, sonucu, sonuçlanma süresi, avukat aracılığıyla başvurup başvurmadığı
- Adli yardımdan yararlanan kadınların sayısı (dava türleri ve konuları ayrımında)
- Evli kadınların evlilik öncesi soyadlarını eşlerinin soyadı olmaksızın kullanmalarına ilişkin dava sayısı, davaların kabul/ret oranı, sonuçlanma süresi
- Dava türleri bazında kadınlara saha çalışması veya hane halkı anketleri yoluyla; “Bir hakkını elde etme konusunda neden dava açmadı?”, “Açtıysa dava nasıl sonuçlandı?” ve “Açtığı davayı sonlandırmadıysa, neden sonlandırmadı?” sorularının yanıtlarının toplanması
- Medeni, idari, anayasa, icra ve iş hukuku konularında kadınların hukuk okur yazarlığı düzeyi (bu konuda somut veri toplamak her ne kadar güç olsa da, uygun kurgulanmış sorularla saha araştırması/hane halkı anketleri yoluyla ölçme ve izleme çalışması yapılması)
- İcra müdürlüklerinin, hukuk, aile, iş, ticaret ve idare mahkemelerinin, davacı ve davalılar bazında cinsiyete göre ayrıştırmış olarak ve dava türleri bazında; yıllık olarak derdest dosya sayıları, yıl içinde karar verilen dosya sayıları, sonuçlanan davalarda verilen karar türleri (ticaret mahkemelerinde tarafların çoğunlukla ticari şirketler olduğu düşünüldüğünde, Ticaret Sicili kayıtlarından tespit edilebilen durumlarda, bu verilerin ticari şirketlerin en büyük paya sahip ortağının cinsiyetine göre ayrıştırmış olarak toplanması)

Bu proje Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi tarafından finanse edilmektedir

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Bu proje Avrupa Konseyi tarafından yürütölmektedir

Avrupa Birliği üye ölkeleri bilgi, kaynak ve geleceklerini birleştirmeye karar vermiştir. Bu ölkeler, birlikte, kültürel çeşitlilik, hoşgörü ve bireysel özgürlükleri korurken, istikrar, demokrasi ve sürdürülebilir kalkınma bölgesi oluşturmuşlardır. Avrupa Birliği, bu kazanımlarını ve değerlerini sınırları ötesindeki ölkeler ve insanlarla da paylaşmaya kararlıdır.

Avrupa Konseyi Avrupa kıtasının önde gelen insan hakları kuruluşudur. Kurulus, Avrupa Birliği'ne üye tüm ölkeler dahil olmak üzere 46 üye ölkeden oluşmaktadır. Tüm Avrupa Konseyi üyeleri insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü korumaya yönelik Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşmenin üye ölkelerdeki uygulamasını denetler.

<http://europa.eu>

www.coe.int

Bu rapor, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyinin mali desteğiyle hazırlanmıştır. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde tarafların resmi görüşünü yansıtmamaktadır.